

TÜRKİYE'DE İLLERİN SOSYO EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI (2010)

Ezgi BADAY YILDIZ*

Uğur SİVRİ**

Metin BERBER***

ÖZ

Türkiye’de bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen çalışmalar Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)² tarafından dönem dönem yapılmıştır. Bölgelerin ve illerin gelişmişlik sıralaması araştırması en son 2003 yılında yapılmıştır. Benzer çalışmaların beş yılda bir periyodik olarak yapılacağı açıklanmasına rağmen söz konusu tarihten sonra böyle bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, ortaya çıkan boşluğun doldurulmasına katkı yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada güncel veriler kullanılarak, illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması belirlenmekte ve 2003 yılından sonraki farklılıkların ortaya konulabilmesi için bu sıralama, DPT (2003) sıralaması ile karşılaştırılmaktadır. Çalışmanın diğer bir amacı, eşdeğer gelişmişlik düzeyine sahip il gruplarının belirlenmesidir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; 2010 yılı sıralamasında, 2003 yılı sıralamasına göre 36 il sıra atmış, 30 il sıra kaybetmiş ve 15 ilin de konumu değişmemiştir. Çalışmada eşdeğer gelişmişlik düzeyine sahip on il grubu belirlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeyi, Temel Bileşenler Analizi, İllerin Gelişmişlik Sıralaması.

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT RANKING OF PROVINCES IN TURKEY (2010)

ABSTRACT

The studies that determine socio-economic development level of regions, provinces and districts in our country are conducted by the State Planning Organization (DPT) occasionally. The last study, which determines development ranking of regions and provinces, was carried out in 2003. Despite the announcement that similar researches will be carried out periodically every five years, such a study hasn't been published for now to the best of our knowledge.

The main purpose of this study is to contribute to filling this gap. In line with this purpose, in this study, socio-economic development ranking of the provinces is determined by using up-to-date data and the results obtained from this study with those of DPT to show the differences after year 2003. The other aim of this study is to determine provincial groups have equivalent level of development.

According to the results obtained in the study, ranking in 2010, according to ranking in 2003 sort order of 36 provinces have increased, sort order of 30 provinces have decreased and sort order of 15 provinces have remained unchanged. In addition, we determine ten provincial groups have equivalent level of development.

Keywords: Socio-Economic Development Level, Principal Components Analysis, Development Ranking of Cities.

* Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

** Yrd.Doç.Dr., Rize Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

*** Prof.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü.

Makalenin kabul tarihi: Ağustos 2012.

GİRİŞ

Türkiye'nin bölgeleri ve illeri arasındaki sosyoekonomik gelişme süreci tekdüze olmayıp, geniş sosyoekonomik farklılıklar içermektedir. Bu farklılıkların kavranması özellikle bu alandaki politika yapıcılar için büyük önem arz eder. Zira bölgesel eşitsizliklerin giderilebilmesinde başarının temel şartı, bölgesel gelişme farklılıklarının geniş bir yelpazede ele alınması; sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi, ekonomik ve diğer ilgili yönlerinin bir potada eritilmesidir.

Gelişmenin ölçülmesi sürecinde hangi yöntem ve kriterlerin kullanılacağı tartışması literatürde sürekli yapılmaktadır. Çağın gereklerine paralel olarak gelişme anlayışında ortaya çıkan yeni algılamalar, yöntem ve kriter arayışlarını da beraberinde getirmiştir. 1970'lere kadar kişi başı GSYİH ya da GSMH, gelişmenin temel ölçütü olarak kabul edilmiş, ancak bu yaklaşım gelişmenin sadece ekonomik boyutunu öne çıkardığı, sosyal boyutuna vurgu yapmadığı için zamanla açıklayıcılık gücünü kaybetmiştir.

1970'li yıllardan sonra ise gelişmişlik düzeyinin ölçümünde kullanılan sosyoekonomik değişkenlerin sayısı ve önemi giderek artmıştır. Kişi başına gelirin yerine gelişmeyi ölçmek için birden çok refah ölçütünün bileşiminden oluşan bir kıstas arayışı başlamıştır. Bunlar içinde daha çok kabul gören Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından oluşturulan İnsani Gelişim Endeksidir (Human Development Index, HDI).

1990 yılından bu yana HDI, gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kullanılan standart bir araç haline gelmiştir. Mevcut haliyle endeks; sağlık ve uzun ömür, bilgi ve iletişim ile mallara erişim gibi üç ayrı göstergenin ağırlıksız ortalamasından oluşmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri 0 ile 1 arasında değerlerle (en yüksek 1) ifade edilmektedir. (Cahil ve Sanchez, 2001:312). Günümüz itibarıyla kavramsal açıdan zayıf, ampirik olarak da sağlıklı görülen HDI, karşılaştırmalarda yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler almaktadır.

Son yıllarda bu eleştirileri de dikkate alan ve çok sayıda değişken kullanarak bir sosyoekonomik gelişmişlik endeksi oluşturabilen "Temel Bileşenler Analizi" yöntemi (Principal Components Analysis, PCA), kullanılmaya başlanmıştır. Sosyoekonomik gelişme, çok boyutlu bir olgudur. Ekonomik büyüme düzeyi, eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, kadının statüsü, beslenme düzeyi, iletişim gibi birçok önemli boyut içermektedir. Bu nedenle gelişme farklılıklarını belirleyebilmek için tek bir değişkenin değişkenliğini okumak yerine, PCA kullanılarak çeşitli göstergelere dayalı bir bileşik endeks geliştirme yolu tercihen kullanılan bir yöntem haline gelmiştir.

Nitekim Türkiye'de bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini belirlemeye yönelik çalışmalar yapan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) da bu yöntemi benimsemiştir. DPT'nin dönem dönem gerçekleştirdiği bu çalışmaların sonuncusu, 2004 yılında Türkiye'de ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen çalışmadır. Bölge ve illerin gelişmişlik sıralaması

araştırması ise en son 2003 yılında yapılmıştır. Beş yılda bir periyodik olarak yapılacağı açıklanmasına rağmen 2004 yılından bu yana DPT’nin konuyla ilgili herhangi bir çalışmasına rastlanılamamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, sonuncusu 2003 yılında DPT tarafından yapılan illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasının, ulaşılabilen en yeni veriler ile tekrarlanması ve kamuoyunun ihtiyaç duyduğu yeni sıralamanın oluşturulmasıdır. Çalışmanın diğer bir amacı ise 2010 yılı illerin gelişmişlik sıralaması ile 2003 yılı illerin gelişmişlik sıralamasını karşılaştırarak zaman içinde ortaya çıkan farklılıklara dikkat çekmektir. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada 2003 yılındaki sıralamada kullanılan değişkenler tercih edilmiş ve PCA yöntemi esas alınmıştır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ülkemizde ve dünyada, PCA kullanarak gelişmişlik ölçümü yapan çalışmalardan derlenmiş bir literatür yer almaktadır. İkinci bölümde, gelişmişlik ölçüm yöntemi olarak tercih edilen PCA ve veri seti tanıtılmıştır. Üçüncü bölüm PCA’ya ilişkin uygulama sonuçlarını içermektedir. 2010 Yılı İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması dördüncü, 2010 ve 2003 yılı sıralamalarının karşılaştırması beşinci, homojen il gruplandırması ise altıncı bölümde yer almaktadır.

I. LİTERATÜR

Dinçer (1996), Türkiye genelindeki 76 ilin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesini, ekonomik ve sosyal alanlardan seçilmiş 58 adet değişken kullanarak belirlemiş ve her bir il için sosyoekonomik gelişmişlik endeksi olarak tanımlanabilecek sayısal değerler elde ederek illerin sıralamasını yapmıştır. PCA’nın kullanıldığı çalışmada elde edilen sonuçlara göre; Türkiye’de yaşanan mekansal gelişme eğilimleri sıçramalardan ziyade, yayılma dinamiklerince belirlenmektedir. Ayrıca, Türkiye’de gelişmenin mekan üzerinde dağılımı, başlangıçta kutuplarda yoğunlaşma ve ardından halkalar halinde çevre illere yayılma tarzında olduğu belirtilmiştir. Yazar, çalışmanın yapıldığı dönemde ekonomik ve sosyal gelişmenin ülke genelinde dengeli dağılımından söz etmenin mümkün olmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Dinçer vd.(2003), DPT’nin yaklaşık beş yıllık aralıklarla bölgelerin, illerin ve ilçelerin gelişmişlik düzeyini belirleme amacına uygun olarak illerin ve bölgelerin gelişmişlik sıralamasını yaptıkları bu çalışmada Türkiye genelinde 81 il ve 58 değişkene yer vermişlerdir. Kurumun daha önceki çalışmalarıyla karşılaştırma yapabilmek amacıyla 1996 yılındaki çalışmaya paralel olarak PCA kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, 25 ilin sıralamadaki konumları yükselirken, 13 ilin konumunun değişmediği ve 38 ilin konumunun gerilediği tespit edilmiştir.

Dinçer ve Özaslan (2004), DPT’nin 2003 yılındaki çalışmasını tamamlamak amacıyla, ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasını ve benzer özellikleri taşıyan ilçelerin gruplandırılmasını gerçekleştirdikleri çalışmada PCA’yı

kullanmışlardır. 872 ilçeyi ve 32 değişkeni kapsayan çalışmada ilçeler 6 kademe gelişmişlik düzeyine ayrılmıştır.

Albayrak vd. (2004), Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini bölgeler itibariyle araştırdıkları çalışmalarında temel bileşenler analizini kullanmışlardır. Çalışmalarında coğrafi, nüfus, eğitim ve kültür, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik, mali ve finansal, imalat sanayi, tarım, dış ticaret, enerji, konut ve altyapı gibi farklı alanlardan seçtikleri göstergeleri iki ayrı zaman kesiti kullanılarak incelemişlerdir. Sonuç olarak araştırmacılar ülkemizde bölgesel sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının azaltmaya yönelik önlemlerin bölgesel dengesizliklerle ilgili sorunlara etkin ve kalıcı çözümler getiremediğini ve bölgeler arasındaki sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının artmakta olduğunu vurgulamışlardır.

Das (1999), Hindistan’da eyaletler arasındaki gelişme farklılıklarını ve bu farklılıklara neden olan göstergeleri belirlemeyi amaçladığı çalışmasında PCA ile elde edilmiş bir bileşik endeks kullanmıştır. Endeks ekonomik gelişim, sağlık hizmetleri, genel minimum ihtiyaçlar ve iletişim olmak üzere genel kabul görmüş dört bileşen kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Hindistan eyaletleri arasında geniş eşitsizlikler söz konusudur. Bu eşitsizliklere neden olan faktörlerin ise eğitim, gıdaya erişim, sağlıklı su tüketimi, sağlık bakımı vb. gibi temel ihtiyaçlar olduğu tespit edilmiştir.

Cahil ve Sanchez (2001), bir bileşik gelişme endeksinde bir dizi değişkenin ağırlıklarını belirlemek için PCA’yı kullanmışlardır. Çalışmada 19 Latin Amerika ülkesi ve ABD eyaletleri için 36 değişkene uygulanan prosedürde Latin Amerika’nın 1990 verileri, ABD’nin ise 1960 ve 1990 verileri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen genel sonuç ise Latin Amerika’nın gelişme yapısının ABD ile benzer olduğudur.

Wang (2007), on değişik alandan göstergeler kullanarak Çin’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyesini belirlemeyi amaçladığı çalışmasında PCA kullanmıştır. Ekonomik gelişme, verimlilik ve Ar-Ge, insani gelişim, eğitim, sosyal adalet, kamu hizmeti, sosyal güvenlik, çevre ve endüstriyel gelişim alanlarından 70 değişkenin PCA yardımıyla tek bir endekse dönüştürüldüğü çalışmada 31 ilin gelişmişlik seviyesinin coğrafi yerleşkeleri ile ilginç bir bağıntı gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yazar, doğu kıyılarında bulunan illerin batıda bulunan illere göre daha yüksek sıralarda yer almasını bölgesel eşitsizliğin açık bir göstergesi olarak yorumlamıştır.

II. İSTATİSTİKSEL YÖNTEM ve VERİ SETİ

PCA, genel anlamda, çok sayıdaki özelliklerin belli bir nitelik yönünden özetlenmesi ve ortak nitelik ve biçimlerden bir soyutlama yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu özelliğiyle PCA, çok sayıda ve farklı boyuttaki bilgi setinin kapsadığı ortak ve temel anlamı veya bilgi özünü açığa çıkarabilme, görebilme ve tanımlayabilmeyi sağlayan istatistiksel bir tekniktir (Dinçer vd., 2003:31).

Vyas ve Kumaranayake (2006), gelişmişlik düzeyi ölçümünde sosyoekonomik göstergelerden yaratılan bir veri seti kullanarak yapılan PCA'nın giderek bir rutin haline geldiğini belirtmektedirler. PCA tabanlı göstergelerin nasıl oluşturulacağını, nasıl kullanılacağını ve geçerlilik ile sınırlamalarının neler olduğunu anlattıkları çalışmada analizi kısaca şöyle tanımlamaktadırlar:

PCA çok değişkenli istatistiksel bir tekniktir. Birçok değişken içeren bir veri setini daha küçük boyutlara indirgemekte kullanılır. Matematiksel açıdan PCA, n sayıda ilişkili değişkenden oluşan bir başlangıç veri setinden daha az sayıda birbirleriyle bağımsız bileşenler yaratır. Her bileşen ilk değişkenlerin doğrusal ağırlıklı bir kombinasyonudur. Örneğin, X_1 değişkenler setinden X_n 'e doğru temel bileşenler aşağıdaki şekilde tanımlanır.

$$PC_1 = a_{11}X_1 + a_{12}X_2 + \dots + a_{1n}X_n$$

⋮

$$PC_m = a_{m1}X_1 + a_{m2}X_2 + \dots + a_{mn}X_n$$

a_{mn} = m. temel bileşende n. değişkenin ağırlığıdır. Her temel bileşen için ağırlıklar korelasyon matrisinin öz vektörlerinde, varyans (λ) ise ilgili öz vektörün öz değerinde verilir. Bileşenler sıralandığında birinci temel bileşen (PC_1), orijinal verideki değişkenliğin önemli kısmını açıklar. Cebirsel olarak ağırlıkların kareleri toplamı bire eşittir (Vyas ve Kumaranayake,2006:460).

$$a_{11}^2 + a_{12}^2 + \dots + a_{1n}^2 = 1$$

Öz değerler toplamı ilk veri setindeki değişkenlerin sayısına eşit olduğundan orijinal veri setindeki toplam değişkenlik oranı her ana bileşene λ_i/n verilecek hesaplanır. PC_2 , PC_1 'den tamamiyle ilişkisizdir ve ek açıklamalar sağlar. Fakat aynı kısıt üzerinde PC_1 'e göre daha az değişkenlik içerir. Bileşenler daima bir önceki ile ilişkisizdir. Bu nedenle, her bir bileşen veride ek bir boyut yakalar. Orijinal değişkenlerin varyasyonlarındaki oran küçülürken açıklamalar da küçülür. Verideki orijinal değişkenler arasındaki yüksek korelasyon derecesi genel bilginin yakalanması için daha az bileşen gerektirir.

Bu çalışmada PCA gerçekleştirilirken değişkenler arasındaki korelasyon matrisine göre temel bileşenler hesaplanmıştır. Uygulama, 41 değişken ve 81 il için yapıldığından veri matrisi (41×81) boyutundadır.

Tablo-1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler

YIL	DEĞİŞKEN	KAYNAK	BİRİM
DEMOGRAFİK GÖSTERGELERİ			
2009	Toplam Nüfus	TÜİK-ADNKS	Kişi
2009	Şehirleşme Oranı	TÜİK-ADNKS	Yüzde
2008-9	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	TÜİK-ADNKS	Binde
2009	Nüfus Yoğunluğu	TÜİK-ADNKS	Kişi/Km ²
2001-9	Doğurganlık Hızı	TÜİK-Demografi	Adet
İSTİHDAM GÖSTERGELERİ			
2009	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama O*	TÜİK-Hane Halkı İşgücü	Yüzde
2009	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama O*	TÜİK-Hane Halkı İşgücü	Yüzde
EĞİTİM GÖSTERGELERİ			
2009	Okur-Yazar Nüfus Oranı	TÜİK-ADNKS	Yüzde
2009	Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa O	TÜİK-ADNKS	Yüzde
2009	Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı	TÜİK-ADNKS	Yüzde
2009	İlkokullar Okullaşma Oranı	Milli Eğitim Bakanlığı	Yüzde
2009	Liseler Okullaşma Oranı	Milli Eğitim Bakanlığı	Yüzde
2009	Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı	Milli Eğitim Bakanlığı	Yüzde
SAĞLIK GÖSTERGELERİ			
2007	On bin Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı	TÜİK-Sağlık İstatistikleri	Kişi
2007	On bin Kişiyeye Düşen Diş Hekimi Sayısı	TÜİK-Sağlık İstatistikleri	Kişi
2008	On bin Kişiyeye Düşen Eczane Sayısı	Eczacılar Birliği	Adet
2007	On bin Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	TÜİK-Sağlık İstatistikleri	Adet
SANAYİ GÖSTERGELERİ			
2010	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	OSB Bilgi Sistemi	Adet
2008	Kişi Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	TÜİK-Enerji İstatistikleri	Kws
TARIM GÖSTERGELERİ			
2008	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	TÜİK-Tarım İstatistikleri	Bin TL
2008	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	TÜİK-Tarım İstatistikleri	Yüzde
İNŞAAT GÖSTERGELERİ			
2008	Bina Sayısı	TÜİK-İnşaat İstatistikleri	Adet
MALİ GÖSTERGELER			
2006	Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer*	TÜİK-Millî Gelir	Bin TL
2009	Banka Şube Sayısı	Bankalar Birliği	Adet
2008	Kişi Başına Banka Mevduatı	Bankalar Birliği	Bin TL
2008	Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay	Bankalar Birliği	Yüzde
2008	Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay	Bankalar Birliği	Yüzde
2008	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı	Bankalar Birliği	Bin TL
2008	Kişi Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı	Bankalar Birliği	Bin TL
2009	Kişi Başına Genel Bütçe Gelirleri	Maliye Bakanlığı	Bin TL
2007	Kişi Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı	Maliye Bakanlığı	Bin TL
2007-8	Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı	DPT	Bin TL
2007-9	Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı	Hazine Müsteşarlığı	Bin TL
2008	Kişi Başına İhracat Miktarı	TÜİK-Dış Ticaret	ABD Dolar
2008	Kişi Başına İthalat Miktarı	TÜİK-Dış Ticaret	ABD Dolar
ALTYAPI GÖSTERGELERİ			
2009	İçme Suyu Hizmeti Verilen Nüfus Oranı	TÜİK-Çevre İstatistikleri	Yüzde
2010	Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	Karayolları Genel Müd.	Yüzde
DİĞER REFAH GÖSTERGELERİ			
2009	On bin Kişiyeye Düşen Özel Otomobil Sayısı	TÜİK-Ulaştırma İstatistikleri	Adet
2009	On bin Kişiyeye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	TÜİK-Ulaştırma İstatistikleri	Adet
2008	Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı	TÜİK-Enerji İstatistikleri	Mws
2010	Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı	Sağlık Bakanlığı	Yüzde

* İİBS'ye göre Düzey 2 (26 alt bölge) için açıklanan verilerden 81 il verisi elde edilmiştir.

PCA analizine dahil edilen ve sosyal ve ekonomik alanlardan seçilen toplam 41 değişken Tablo 1'de verilmiştir. Bu değişkenlerin tamamı DPT'nin 2003 yılındaki çalışmasına paralel olarak seçilmiştir. Diğer taraftan Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2001 yılından sonra il bazında kişisel gelir açıklamamasından dolayı bu değişken yerine kişi başına gayri safi katma değer değişkeni kullanılmıştır.

III. BULGULAR

Elde edilen 41 temel bileşenden sadece 8 tanesinin varyansı birden büyüktür. Hesaplanan temel bileşenlerin varyansları ve açıklama oranları Tablo-2'de verilmiştir. Bu bileşenler, toplam değişkenliğin yüzde 83,16'sını açıklamaktadır. Birinci temel bileşen, elde edilen 8 temel bileşen arasında, verideki toplam değişkenliğin yüzde 42,43'ünü tek başına açıklayabilmiştir. Bu seviyedeki bir açıklama oranı, Dinçer vd., (2003:39) tarafından da belirtildiği gibi, araştırmanın çok sayıda değişken ile il ölçeğinde yapılması ve ekonomik boyutu temsil eden göstergeler yanında sosyal göstergeleri de kapsamı dikkate alındığında, oldukça yüksek düzeyde bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, birinci temel bileşenin kalan 41 değişkeni temsil edebileceği görülmüştür.

Tablo-2: Temel Bileşenlerin Varyansları ve Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler (Varyans)	Toplam Varyansın Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli Yüzdesi Olarak Açıklanan Varyans
1	17.3962	42.43	42.43
2	6.285614	15.33	57.76
3	3.01377	7.35	65.11
4	2.188731	5.34	70.45
5	1.615444	3.94	74.39
6	1.423832	3.47	77.86
7	1.108606	2.7	80.57
8	1.061615	2.59	83.16

Değişkenlerin, birinci temel bileşendeki ağırlıkları büyüklük sırasına göre incelendiğinde, sosyoekonomik gelişmişlik tanımının, ağırlıklı olarak hangi unsurlarla tanımlandığı görülebilir. Tablo-3'de bu sıralama yer almaktadır. Birinci temel bileşen içerisinde yükü en fazla olan değişkenler, diğer bir ifade ile gelişmişlik seviyesini en çok etkileyen değişkenler, mali göstergeler (Kişi Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı, Kişi Başına Banka Mevduatı, Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer) ile eğitim göstergeleridir (Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı, Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı, Okur-Yazar Nüfus Oranı). Diğer refah göstergelerinden On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı ve sağlık göstergelerinden On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı değişkenleri de gelişmişlik seviyesini en çok etkileyen ilk 10 faktör arasında yer almaktadır.

Tablo-3: Değişkenlerin Birinci Temel Bileşendeki Ağırlıkları

Değişken Adı	Temel Bileşen 1
KB San.Tic.Tur.Kredileri	0.2263
Üniversite Bitirenler/N	0.2101
KB Banka Mevduatı	0.2065
Özel Otomobil Sayısı	0.2050
Diş Hekimi Sayısı	0.1996
Okur-Yazar Kadın Oranı	0.1996
Okur-Yazar Nüfus Oranı	0.1982
KB GSKD	0.1973
Kırsal N.B.Tarımsal Kredi	0.1863
Eczane Sayısı	0.1835
Hekim Sayısı	0.1834
KB Vergi	0.1828
Bina Sayısı	0.1781
Liseler Okullaşma O.	0.1657
Motorlu Kara Taşıtı S.	0.1653
Banka Şube Sayısı	0.1622
Şehirleşme Oranı	0.1621
Toplam Nüfus	0.1580
KB Elektrik Tüketimi	0.1536
KB Genel Bütçe Gelirleri	0.1517
Banka Mevduatı Pay	0.1506
Banka Kredileri Pay	0.1498
KB İhracat	0.1495
Kırsal N.B.Tarımsal Üretim	0.1430
İlkokullar Okullaşma O.	0.1422
KB İthalat	0.1407
Sanayi Çalışan/ T.İstihdama	0.1379
Nüfus Yoğunluğu	0.1350
Mes.Tek.Liseler Okullaşma O.	0.1313
OSB Parsel Sayısı	0.1209
İmalat San.Elek.Tük.	0.1188
Tarımsal Üretim Payı	0.1044
Nüfus Artış Hızı	0.0955
Hastane Yatağı Sayısı	0.0950
KB Su	0.0584
KB Teşvik Belgeli Yatırım	0.0482
Yol/Asfalt Yol	0.0279
KB Kamu Yatırımları	0.0125
Doğurganlık Hızı	-0.1271
Tarım Çalışan/ T.İstihdam	-0.1330
Yeşil Kart Nüfus Oranı	-0.1877

Kavramsal olarak gelişme seviyesini ters yönde etkilediği bilinen Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı ve Doğurganlık Hızı değişkenlerinin ağırlıkları negatif işaretlidir. Bu değişkenlerden ağırlığı en fazla olan değişken Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı değişkenidir. Diğer 38 değişkenin katsayıları ise pozitif işaretlidir.

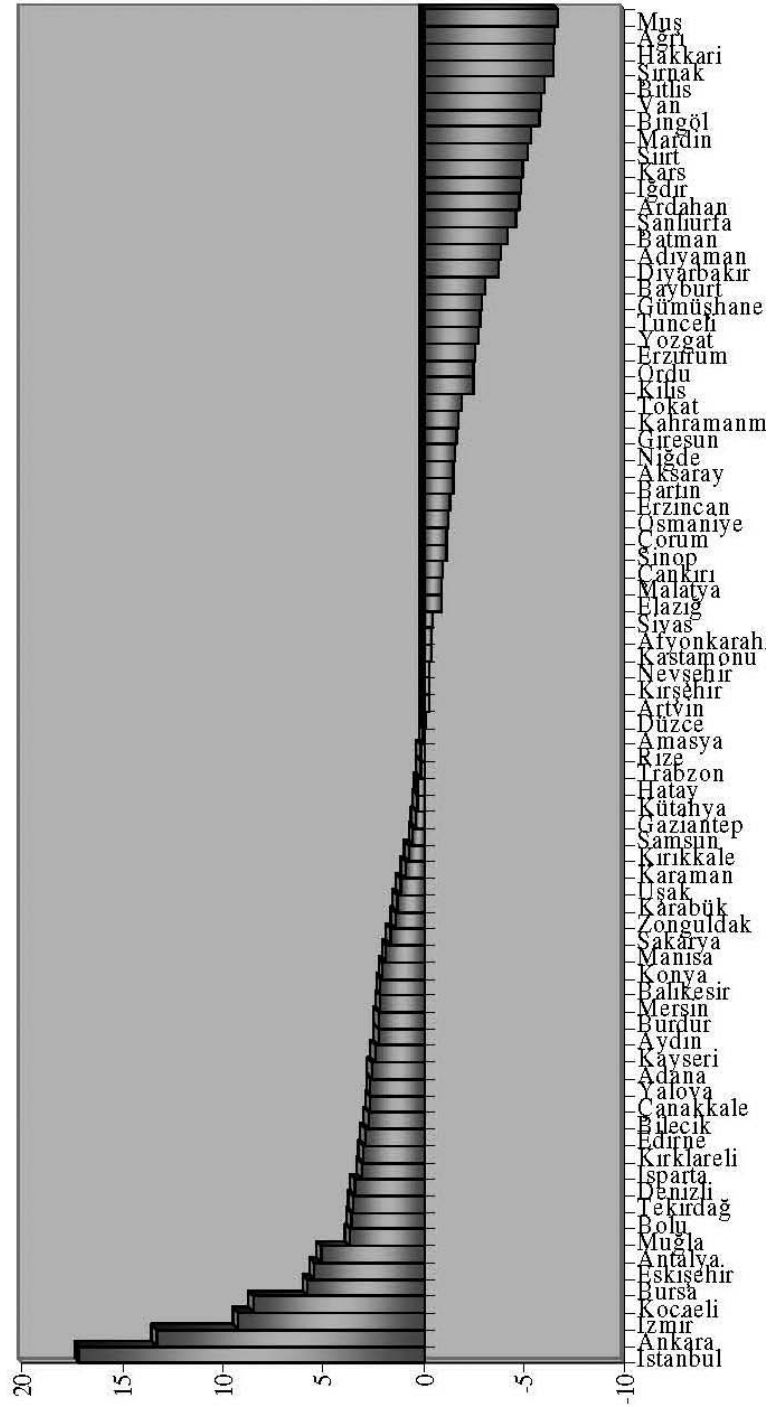
IV. SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI

Tablo-4 ve Şekil-1'de 81 ile ait endeks değerleri ile bu illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması yer almaktadır.

Tablo-4: İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)

Sıra	İl	Endeks	Sıra	İl	Endeks
1	İstanbul	17.1245	42	Nevşehir	-0.2616
2	Ankara	13.3247	43	Kastamonu	-0.3892
3	İzmir	9.2423	44	Afyonkarahisar	-0.3938
4	Kocaeli	8.5219	45	Sivas	-0.4488
5	Bursa	5.7950	46	Elazığ	-0.8997
6	Eskişehir	5.4807	47	Malatya	-0.9008
7	Antalya	5.1158	48	Çankırı	-0.9061
8	Muğla	3.6780	49	Sinop	-1.1215
9	Bolu	3.6312	50	Çorum	-1.1268
10	Tekirdağ	3.5553	51	Osmaniye	-1.1892
11	Denizli	3.4636	52	Erzincan	-1.2898
12	Isparta	3.0835	53	Bartın	-1.4700
13	Kırklareli	3.0434	54	Aksaray	-1.4828
14	Edirne	2.9301	55	Niğde	-1.5252
15	Bilecik	2.7733	56	Giresun	-1.6070
16	Çanakkale	2.6545	57	Kahramanmaraş	-1.7012
17	Yalova	2.6408	58	Tokat	-1.8371
18	Adana	2.6245	59	Kilis	-2.4608
19	Kayseri	2.4042	60	Ordu	-2.4979
20	Aydın	2.2610	61	Erzurum	-2.5724
21	Burdur	2.2574	62	Yozgat	-2.7304
22	Mersin	2.1565	63	Tunceli	-2.8327
23	Balıkesir	2.1406	64	Gümüşhane	-2.8523
24	Konya	2.0486	65	Bayburt	-3.0414
25	Manisa	1.8884	66	Diyarbakır	-3.7639
26	Sakarya	1.7031	67	Adıyaman	-3.8313
27	Zonguldak	1.4035	68	Batman	-4.1247
28	Karabük	1.3401	69	Şanlıurfa	-4.6074
29	Uşak	1.1997	70	Ardahan	-4.7460
30	Karaman	0.9203	71	Iğdır	-4.8515
31	Kırkkale	0.7540	72	Kars	-4.9092
32	Samsun	0.5417	73	Siirt	-5.1654
33	Gaziantep	0.4191	74	Mardin	-5.3043
34	Kütahya	0.3115	75	Bingöl	-5.7479
35	Hatay	0.2870	76	Van	-5.8239
36	Trabzon	0.1402	77	Bitlis	-5.9739
37	Rize	0.1379	78	Şırnak	-6.3983
38	Amasya	0.0346	79	Hakkari	-6.4263
39	Düzce	-0.1387	80	Ağrı	-6.5364
40	Artvin	-0.2353	81	Muş	-6.6496
41	Kırşehir	-0.2598			

Şekil-1: İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)

Şekil-1 incelendiğinde, ilk dört sırada yer alan iller hariç olmak üzere, diğer illerin endeks değerlerinin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan illerin coğrafi yerleşimleri ile gelişmişlik düzeyleri arasında açıkça görülebilen bir bağıntı söz konusudur. Örneğin sıralamada ilk beşte bulunan İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa illeri Türkiye’nin coğrafi olarak batısında yer alırken sıralamanın son beşinde bulunan Muş, Ağrı, Hakkâri, Şırnak ve Bitlis illeri Türkiye’nin coğrafi olarak doğusunda yer almaktadır. Hatta sıralamadaki son 20 il incelendiğinde, bu illerin hiç birinin batıda yer almadığı ve 16 tanesinin doğu ve güneydoğu bölgelerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

V. 2003 YILI ARAŞTIRMA SONUÇLARI İLE MEVCUT SONUÇLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

1996 ve 2003 yıllarında DPT tarafından il bazında yapılan sosyoekonomik gelişmişlik endeksi çalışmalarında ve bu çalışmada birkaç değişken farklıyla aynı yöntemin kullanılmış olması nedeniyle zamana dayalı karşılaştırma yapabilmek olanağı sağlanmıştır. Bu çerçevede, 2003 yılında DPT tarafından yapılan “İller İtibariyle Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması” araştırması ile bu çalışma karşılaştırıldığında illerin sıralamadaki konumlarında meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin olası nedenleri aşağıda belirtilmiştir.

Tablo-5, 2003 ve 2010 yılları araştırma sonuçlarını iller bazında göstermektedir. Tabloda “2010 Sıra Değişimi” adını taşıyan sütun, illerin 2003 yılındaki sıraları ile 2010 yılındaki sıraları arasındaki değişimi göstermektedir. “2003 sıra değişimi” adını taşıyan sütun ise, 1996 ve 2003 araştırmalarında illerin sıralamadaki değişimlerini göstermektedir. Sıra değişimi pozitiften negatife doğru ilerlemektedir. Pozitif (+) rakamlarla belirtilen değerler sıra atlayan illeri ve kaç sıra atladıklarını, sıfır (0) değeri ile gösterilenler sıralama itibariyle durumlarında bir değişiklik olmayan illeri, negatif (-) rakamlarla belirtilen değerler ise sıralamada gerileyen illeri ve kaç sıra gerilediklerini göstermektedir.

Çalışmada karşılaştırmalar konumu iyileşen, konumu kötüleşen ve konumu değişmeyen iller şeklinde yapılacaktır. Tablo-5’de görüldüğü üzere, en başta Isparta, Çankırı ve Burdur olmak üzere toplam 36 il bir önceki sıralamadaki konumlarına göre sıra atlamışlardır. Özellikle Türkiye’nin en gelişmiş illeri olan İstanbul, Ankara ve İzmir gibi illerin içinde yer aldığı 15 il sıralamadaki konumunu korumuştur. 30 il ise bir önceki çalışmadaki konumunun gerisine düşmüştür.

Tablo-5: 2003 ve 2010 Yılları Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Karşılaştırması

İller	2003		2010		İller	2003		2010	
	Sıra değişim	Sıra değişim	Sıra değişim	Sıra değişim		Sıra değişim	Sıra değişim		
Isparta	-5	16	İstanbul	0	0				
Çankırı	-1	11	İzmir	0	0				
Burdur	0	10	Kayseri	-3	0				
Çanakkale	-3	8	Kocaeli	0	0				
Kastamonu	-4	8	Manisa	-2	0				
Sinop	2	8	Muş	0	0				
Sivas	-1	8	Rize	2	0				
Gümüşhane	-3	7	Samsun	5	0				
Düzce	X	6	Siirt	0	0				
Erzincan	-6	6	Şırnak	2	0				
Kütahya	-7	6	Erzurum	1	-1				
Bolu	15	5	Karabük	X	-1				
Karaman	7	5	Şanlıurfa	-4	-1				
Muğla	-1	5	Van	-3	-1				
Ardahan	3	4	Adıyaman	1	-2				
Antalya	-2	3	Hakkari	-2	-2				
Artvin	5	3	Iğdır	5	-2				
Bilecik	0	3	Kırklareli	4	-2				
Tokat	-4	3	Mardin	-1	-2				
Aksaray	-2	2	Diyarbakır	-1	-3				
Aydın	-9	2	Sakarya	5	-3				
Bartın	1	2	Tekirdağ	1	-3				
Batman	0	2	Çorum	1	-4				
Bitlis	-3	2	Osmaniye	X	-4				
Edirne	3	2	Kars	0	-5				
Kırıkkale	-1	2	Kilis	X	-5				
Konya	-1	2	Mersin	-6	-5				
Ordu	-2	2	Giresun	-1	-6				
Trabzon	-2	2	Hatay	-1	-6				
Yozgat	-1	2	Malatya	-1	-6				
Amasya	2	1	Niğde	-3	-6				
Bayburt	3	1	Zonguldak	-1	-6				
Bingöl	2	1	Balıkesir	-1	-8				
Denizli	5	1	Nevşehir	0	-8				
Kırşehir	-4	1	Yalova	X	-8				
Uşak	-5	1	Kahramanmaraş	6	-9				
Afyon	-1	0	Adana	1	-10				
Ağrı	-1	0	Elazığ	-1	-10				
Ankara	0	0	Tunceli	12	-11				
Bursa	0	0	Gaziantep	6	-13				
Eskişehir	0	0							

X: Düzce, Karabük, Osmaniye, Kilis ve Yalova illeri 1996 yılındaki sıralamada yer almadıklarından 2003 yılında bu iller için değişim söz konusu değildir.

A. KONUMU İYİLEŞEN İLLER

Sıra atlayan iller arasında ilk sırada Isparta gelmektedir. 2003 yılı sıralamasında 1996 yılına göre 5 sıra gerileyen bu il 2010 yılı sıralamasında 2003 yılına göre 16 basamak yükselmiştir. Bu çıkışın nedenlerini tespit etmek üzere il verileri incelendiğinde gelişmişlik sıralamasında ağırlığı yüksek olan faktörlerin birçoğunda iyileşme gözlenmiştir. (üniversite mezun sayısı, on bin kişiye düşen diş hekimi sayısı, özel otomobil sayısı, okur-yazar kadın oranı, okur-yazar nüfus oranı gibi). Ayrıca temel bileşendeki ağırlığı negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranında da yüksek bir azalma belirlenmiştir. 2000 yılında bu oran yüzde 18,4 iken 2010 yılında yüzde 8'e gerilemiştir. Bunların yanında 2003 yılında 85 olan organize sanayi parsel sayısı 2010 yılında 200'e yükselmiş ve kişi başına sanayi elektrik kullanımı da artmıştır.

En çok yükselen iller arasında Çankırı ikinci, Burdur üçüncü sırada yer almaktadır. 2003 yılı sıralamasına göre 11 basamak yükselen Çankırı ve 10 basamak yükselen Burdur illerinin verileri incelendiğinde, temel bileşen üzerindeki ağırlığı yüksek olan toplam mevduat içindeki pay ve toplam banka kredileri içindeki pay ile diğer birçok değişkende iyileşme söz konusudur. Isparta ilinde olduğu gibi bu illerde de OSB parsel sayısı ile kişi başına sanayi elektrik kullanımı göstergeleri de artış kaydetmiş ve temel bileşendeki ağırlığı negatif olan tarım istihdamı azalırken, temel bileşendeki ağırlığı pozitif olan sanayi istihdamı artış göstermiştir. Bunların yanında Burdur ilinde temel bileşendeki ağırlığı negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranı % 15,86'dan % 8'e gerilemiştir.

Sıralamada 8 basamak yükselen Çanakkale, Kastamonu, Sinop ve 6 basamak yükselen Erzincan illerinin verileri incelendiğinde eğitim göstergelerinin tamamında kayda değer artışlar olduğu tespit edilmiştir. Çanakkale, Kastamonu ve Sinop illerinde toplam banka kredileri içindeki pay, toplam banka mevduatı içindeki pay ve kişi başına sanayi elektrik kullanımı da artış gösteren diğer değişkenlerdir. Temel bileşendeki ağırlığı negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranı değişkeni özellikle Kastamonu ve Sinop ilinde önemli bir azalma göstermiştir. Erzincan ilinde ise eğitim göstergelerinin yanı sıra sağlık göstergelerinde de iyileşmeler olduğu tespit edilmiştir.

Sıralamadaki yeri yükselen diğer bir il ise Sivas ilidir. 2003 yılı sıralamasına göre 10 basamak yükselen bu ilin gelişmesindeki temel neden özellikle ihracatta yakalamış olduğu başarıdır. İki katına çıkan OSB parsel sayısı ve kişi başına sanayi elektrik kullanımı Sivas ilinde iyileşme gösteren diğer değişkenlerdir. Ayrıca temel bileşendeki ağırlığı negatif olan tarım istihdamında ve yeşil karta sahip nüfus oranında da azalma söz konusudur.

Gelişmişlik sıralamasında 2003 yılına göre 7 basamak yükselen Gümüşhane, 6 basamak yükselen Kütahya ve 4 basamak yükselen Ardahan illerinde durum diğer yükselen illere göre farklılık arz etmektedir. Birkaç değişkendeki küçük iyileşmelere karşın bu ölçüde büyük bir yükselmenin nedeni bu illerden diğer illere doğru yaşanan yoğun göç akımıdır. Nitekim 2008-2009 dönemi net göç hızı Gümüşhane'de % -13,37, Kütahya'da % -5,09 ve Ardahan'da % -29,67 olarak ger-

çekleşmiştir. Bu iller en çok göç veren iller arasında yer almıştır. Bu durum illerin kişi başına düşen değerlerinin yükselmesine ve değişkenlerin önemli bir bölümünde artışa neden olmuştur. Dolayısıyla, önemli ekonomik ve sosyal bir ilerleme kaydedilmemesine rağmen, bu illerde görülen yoğun nüfus azalması, tüm göstergelerde artışa neden olmuştur. Göç nedeniyle az da olsa sırası yükselen diğer iller Artvin, Aksaray, Bitlis, Ordu ve Yozgat illeridir. Sıralamadaki konumu 6 sıra yükselen Kütahya ili ise göç veren illerden olmasının yanında eğitim göstergelerindeki iyileşme dikkati çekmektedir.

Bolu'dan ayrılarak il olan Düzce, 2003 yılında 45. sırada yer almaktaydı. Mevcut sıralamada 6 basamak yükselerek 39. sıraya yerleşmiştir. Düzce ilinin verileri incelendiğinde bu başarının arkasındaki nedenin Konya ilinde olduğu gibi sanayideki ve ihracattaki başarısından kaynaklandığı belirlenmiştir. Ayrıca ilde yeşil karta sahip nüfus oranı da yarı yarıya bir azalma göstermiştir. 2003 yılındaki sıralamada Düzce ilinin ayrılmasıyla 15 basamak yükselen Bolu'da da yükseliş devam etmiştir ve 2010 yılı sıralamasında da Bolu 5 basamak yükselerek dokuzuncu sıraya yerleşmiştir.

Sıralamada 2 basamak yükselen illerden Trabzon bu başarısını özellikle eğitim göstergelerindeki iyileşmeye borçludur. Bunun yanında toplam banka kredileri içindeki pay ve kişi başına sanayi elektrik kullanımı da artış gösteren diğer değişkenlerdir. Temel bileşendeki ağırlığı negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranı değişkeni de önemli bir azalma göstermiştir.

Konya ili Türkiye'de tarımsal üretim içindeki ağırlığıyla dikkat çeken bir il olmasının yanında 2003 yılına göre 2 basamak yükselmesinin nedeni sanayide ve ihracatta sağladığı başarılarıdır. 2003 yılında 903 olan OSB parsel sayısı 2010 yılında 1334'e yükselmiş, kişi başına sanayi elektrik kullanımı da artmıştır. Ayrıca bu ilde eğitim göstergelerinden liseler ve meslek liseleri okullaşma oranlarında yüksek oranda bir artış gözlenmiştir.

Turizm başkenti olarak bilinen Antalya 5 sıra yükselmiştir. Bu ilerlemeyi meyve-sebze ihracatındaki artışa borçludur. "Anadolu Kaplanları" olarak değerlendirilen iller arasında yer alan Denizli ve Karaman'da 2003 yılında olduğu gibi mevcut çalışmada da sıra atlayan iller arasındadır. Denizli sadece bir sıra yükselirken Karaman 5 sıra yükselmiştir.

Bunların dışında Aydın, Bartın, Batman, Edirne ve Kırıkkale illerinin sıralamadaki konumları ikişer sıra, Amasya, Bayburt, Bingöl, Denizli, Kırşehir ve Uşak illerinin sıralamadaki konumları birer sıra yükselmiştir.

B. KONUMU KÖTÜLEŞEN İLLER

2003 yılına göre sıra kaybeden illerden en önemli düşüşler Gaziantep, Tunceli, Elazığ ve Adana illerinde görülmektedir. 2003 yılına göre 13 basamak gerileyen Gaziantep ilinin göstergeleri incelendiğinde sanayi göstergelerinde herhangi bir kötüleşmenin izlenmemesine karşın sağlık göstergelerinin tamamının eğitim göstergelerinden ise üniversite bitirenlerin oranı değişkeninin kötüleştiği görülmektedir. Bunun yanında ilde doğurganlık hızının yükselmesi ve net göç hızının pozitif

olması bir başka değişle göç alan bir il olması Gaziantep nüfusunun yükselmesine ve kişi başına değerlerin azalmasına neden olmuştur.

Dinçer vd.(2003), 1996 yılındaki karşılaştırmaya göre 2003 yılında 12 sıra yükselen Tunceli'nin yoğun göç veren bir il olduğunu belirterek sıralamadaki yükselmesinin nedeninin ildeki nüfus azalışı olduğunu tespit etmişlerdir. Tunceli ili % -25,3 'lük net göç hızı ile yine en çok göç veren illerdendir. Fakat ilde özellikle eğitim ve sağlık göstergelerinin kötüleşmesi mevcut sıralamada Tunceli'nin 11 basamak gerilemesine neden olmuş ve Tunceli ili 1996'daki konumuna geri dönmüştür.

Sıralamada 10 basamak gerileyen Elazığ ve 8 basamak gerileyen Nevşehir illeri göç veren iller olmalarına rağmen kişi başı sağlık değerleri kötüleşmiş ve bu illerin sıra kaybetmelerine neden olmuştur. Ayrıca Elazığ ilinde kişi başı sanayi elektrik tüketimi değişkeninde azalma ve temel bileşendeki ağırlığı negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranında da artma gözlenmiştir.

Konumu gerileyen diğer bir il Yalova'dır. Bu ilin verileri incelendiğinde kişi başına sanayi elektrik kullanımı değişkeni dışında kötüleşen değişkene rastlanmamıştır. Fakat Yalova ili % 10,1 ile en çok göç alan illerdendir. Dolayısı ile göç yoluyla gelen nüfus artışı kişi başına değerlerin azalmasına ve Yalova ilinin önemli bir sosyo ekonomik gerileme göstermemesine rağmen sıra kaybetmesine neden olmuştur. Göç nedeniyle sırası gerileyen diğer iller Sakarya ve Tekirdağ illeridir. Bu illerde net göç hızı sırasıyla % 11 ve % 4 olarak gerçekleşmiştir.

Diyarbakır, Çorum, Osmaniye, Kars, Kilis, Mersin, Giresun, Hatay, Malatya ve Niğde illerinde net göç hızı negatif olduğu halde bu iller sıralamada düşüş gösteren illerdendir. Bu illerden Mersin ili hariç tamamında sağlık göstergelerinde kötüleşme ve Giresun hariç doğurganlık hızında artış tespit edilmiştir. Sırasıyla 3, 4, 5, 5, 5 ve 6 sıra gerileyen Diyarbakır, Osmaniye, Kars, Kilis, Mersin ve Malatya illerinde yeşil karta sahip nüfus oranında da önemli oranda artış gözlenirken, 6 sıra gerileyen Giresun ilinde tarımsal üretim payında da önemli bir düşüş gözlenmiştir.

Sıralamada 10 basamak gerileyen Adana, 9 basamak gerileyen Kahramanmaraş ve 8 basamak gerileyen Balıkesir illerinde temel bileşendeki ağırlıkları negatif olan yeşil karta sahip nüfus oranı ve doğurganlık hızı değişkenlerinde artış gözlenmiştir. Özellikle Balıkesir ve Kahramanmaraş illerinde sağlık göstergeleri kötüleşirken, Adana ilinde mali göstergelerden toplam banka kredileri içindeki pay değişkeni yarı yarıya azalmıştır.

Bunların dışında Erzurum, Karabük, Şanlıurfa ve Van illerinin sıralamadaki konumları birer sıra, Adıyaman, Hakkâri, Iğdır, Kırklareli ve Mardin illerinin konumları ise ikişer sıra gerilemiştir.

C. KONUMU DEĞİŞMEYEN İLLER

Sıralamada konumları değişmeyen 15 il bulunmaktadır. Bu illerden 6 tanesi hem 1996 yılı, hem 2003 yılı, hem de mevcut sıralamaya göre en gelişmiş ilk altı ildir. Bu iller sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir illeridir.

Gelişmişlik seviyesi en düşük olan il her üç sıralamada da Muş ilidir ve sıralamanın en sonundaki konumu değişmemiştir. Sıralamadaki konumları değişmeyen diğer iller Kayseri, Manisa, Rize, Samsun, Siirt ve Şırnak'tır.

VI. BÖLGELERİN GRUPLANDIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde eşdeğer gelişmişlik düzeyine sahip il grupları belirlenecektir. Dinçer (2003)'de iller gelişmişlik endeksine göre beş kademede gruplandırılmıştır. Fakat bu gruplandırmanın hangi yöntemler kullanılarak yapıldığı açık bir şekilde ortaya konulmamıştır. Bu nedenle illerin gruplandırmasında popüler bir yöntem olan “İki boyutlu harita” çizimi kullanılacak ve yöntem farklılığından dolayı bu bölümdeki sonuçlar Dinçer (2003) ile karşılaştırılmayacaktır.

Temel bileşen 1'den elde edilen skor (bundan sonra SCOR1) ve temel bileşen 2'den elde edilen skorların (bundan sonra SCOR2) birlikte sunumu iki boyutlu harita olarak adlandırılmaktadır. İki boyutlu harita, SCOR1 x-eksenine, SCOR2 y-eksenine yerleştirilerek oluşturulur (DAS,1999,336).

PCA metodolojisi büyük bir veri setinin daha küçük bir ölçeğe indirgenmesinde çok güçlü bir araçtır. Fakat çoğu sosyal bilim araştırmacısı PCA kullanımını sadece PC1 ile sınırlandırmaktadır. Oysa sadece PC1 veri setindeki bilginin özetlenmesinde yeterli olmayabilir. Bu nedenle PC1 ve PC2'ye ait iki boyutlu haritanın çizilmesi bu probleme alternatif bir çözüm olabilir. Çünkü iki boyutlu harita üzerindeki her nokta ilk iki temel bileşenin içerdiği toplam bilginin bir özetidir. Diğer bir ifadeyle, harita üzerindeki her nokta ilk iki bileşenin kümülatif bir varyasyonunu açıklar. İki boyutlu haritanın çizilmesi ile bölgesel farklılıkların da ayrıştırılması mümkün olur. Bu prosedür birimler arasında var olan çizgileri belirler (DAS,1999,337).

Bölgesel gruplandırmada kullanılacak iki boyutlu harita grafik2'de görülmektedir. İlk iki temel bileşenin kümülatif olarak veri varyasyonunun %57,76 'sını açıklayabilmesi nedeniyle bu harita veri setindeki bilginin %57,76 'sını içermektedir. (Bilgi setindeki varyasyonun %65,11'ini açıklayabilen ilk üç temel bileşen kullanılarak üç boyutlu harita da oluşturulmuştur. Ancak iki boyutlu ve üç boyutlu haritalar arasında illerin gruplandırmasını değiştirebilecek önemli bir farklılığa rastlanılmamıştır.). Haritada on farklı il grubu tespit edilmiş ve bu il grupları tablo-6'da belirtilmiştir.

Bu tablo ile ilgili şu hususların açıklanmasında fayda vardır;

Homojen grupların oluşturulmasında öncelikle göz önünde bulundurulacak unsur iki boyutlu haritadaki dağılımdır. Haritada herhangi bir gruba dahil olmayan ve ya iki grup arasında kalan iller için SCOR1 ve SCOR2 değerleri ayrı ayrı değerlendirilmiş ve sosyoekonomik gelişmişlik sırası göz önünde bulundurulmuştur.

İki boyutlu haritada ilk beş grup ve son üç grup çok belirgin biçimde görülmektedir. Altıncı ve yedinci gruplar ise endeks değerleri birbirlerine daha yakın illerden oluşmaktadır. Bu iller tek bir grup içinde değerlendirilebilirdi. Fakat bu durumda farklı gelişmişlik düzeyine sahip birçok il aynı gruba dahil edilerek arala-

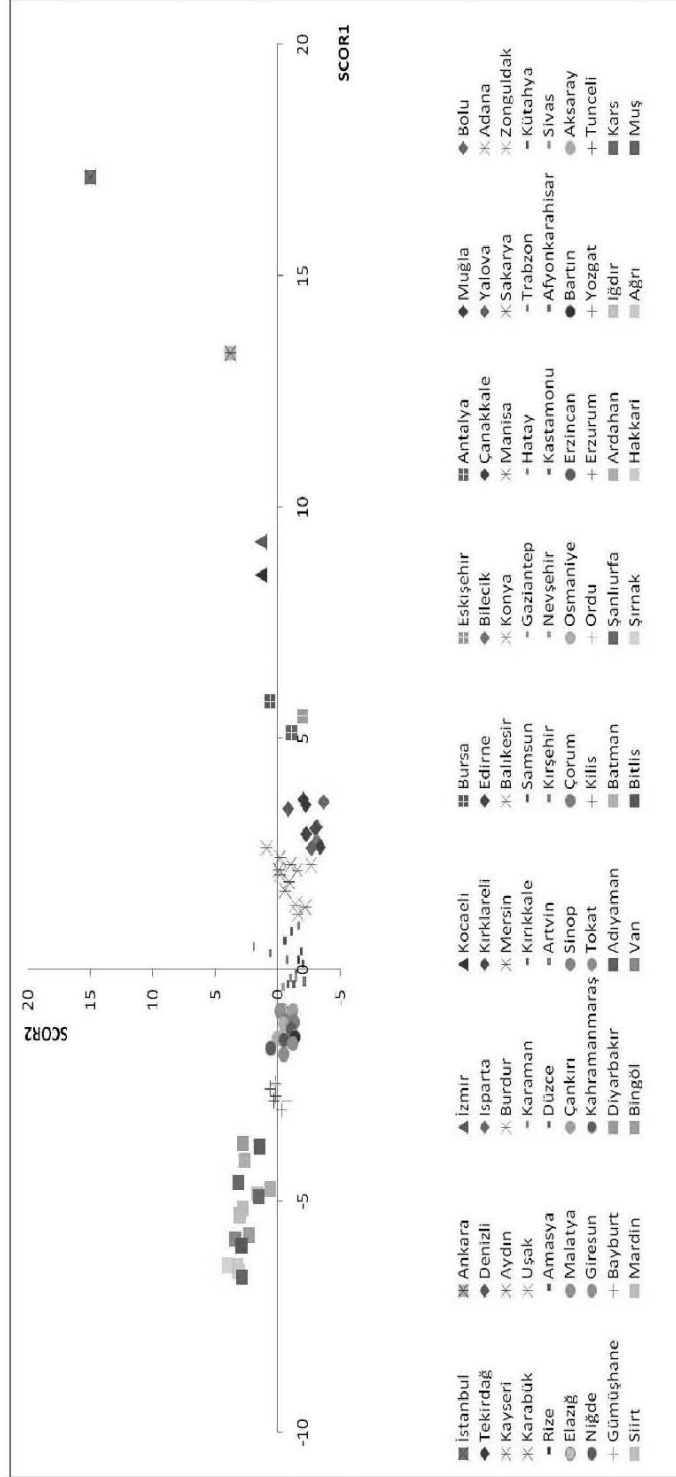
rındaki gelişmişlik farklılıkları göz ardı edilmiş olacaktır. Bu nedenle iki boyutlu harita ve illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeks değerleri birlikte değerlendirilerek altıncı ve yedinci gruplar oluşturulmuştur.

Haritada herhangi bir gruba dahil olmayan dört il bulunmaktadır. Bu illerden İstanbul ve Ankara endeks değerlerindeki ve haritadaki konumlarındaki büyük farklılıktan dolayı ayrı birer grup olarak değerlendirilmiştir. Herhangi bir gruba dahil olmayan Gaziantep ve Hatay illerinin endeks değerleri yedinci gruptaki illere daha yakın olduğundan bu iller yedinci gruba dahil edilmiştir.

Tablo-6:Eşdeğer Gelişmişlik Düzeyine Sahip İl Grupları

1. GRUP	2. GRUP	3. GRUP	4. GRUP	5. GRUP
İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa	Muğla
		Kocaeli	Eskişehir	Bolu
			Antalya	Tekirdağ
				Denizli
				Isparta
				Kırklareli
				Edirne
				Bilecik
				Çanakkale
				Yalova
6. GRUP	7. GRUP	8. GRUP	9. GRUP	10. GRUP
Adana	Gaziantep	Elazığ	Kilis	Diyarbakır
Kayseri	Hatay	Malatya	Ordu	Adıyaman
Aydın	Karaman	Çankırı	Erzurum	Batman
Burdur	Kırıkkale	Sinop	Yozgat	Şanlıurfa
Mersin	Samsun	Çorum	Tunceli	Ardahan
Balıkesir	Trabzon	Osmaniye	Gümüşhane	Iğdır
Konya	Kütahya	Erzincan	Bayburt	Kars
Manisa	Rize	Bartın		Siirt
Sakarya	Amasya	Aksaray		Mardin
Zonguldak	Düzce	Niğde		Bingöl
Karabük	Artvin	Giresun		Van
Uşak	Kırşehir	Kahramanmaraş		Bitlis
	Nevşehir	Tokat		Şırnak
	Kastamonu			Hakkari
	Afyonkarahisar			Ağrı
	Sivas			Muş

Şekil-2: Eşdeğer Gelişmişlik Düzeyine Sahip İİ Grupları

SONUÇ

Bu çalışmada 81 ile ait 41 sosyo ekonomik değişken kullanılarak Türkiye'de sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin hangi unsurlara bağlı olduğu belirlenerek, 2010 yılı illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması elde edilmiştir. Analiz tekniği olarak DPT'nin daha önceki konuyla ilgili çalışmalarında benimsediği PCA tercih edilmiştir.

PCA ile elde edilen gelişmişlik nedensel faktörü içinde kavramsal olarak gelişme seviyesini ters yönde etkilediği bilinen Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı ve Doğurganlık Hızı değişkenlerinin ağırlıkları negatif işaretlidir. Bu değişkenlerden ağırlığı en fazla olan değişken Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı değişkenidir. Diğer 38 değişkenin katsayıları ise pozitif işaretlidir. Gelişmişlik nedensel faktörü içerisinde yükü en fazla olan değişkenler, diğer bir ifade ile gelişmişlik seviyesini en çok etkileyen değişkenler, mali göstergeler ve eğitim göstergelerindedir. Diğer refah göstergelerinden On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı ve sağlık göstergelerinden On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı değişkenleri de gelişmişlik seviyesini en çok etkileyen ilk 10 faktör arasında yer almaktadır.

81 il için yapılan sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında, 1996 ve 2003 yıllarındaki çalışmalara paralel olarak en gelişmiş ilk altı il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir iken sıralamanın en sonunda yer alan 2 il sırasıyla Ağrı ve Muş illeridir. 2010 sıralamasında, 2003 yılı sıralamasına göre 36 il sıra atmış, 30 il sıra kaybetmiş ve 15 ilin de konumu değişmemiştir.

Çalışmadan elde edilen diğer bir önemli sonuç ise illerin gelişmişlik seviyeleri ile coğrafi konumları arasında önemli bir bağıntı olduğudur. Şöyle ki sıralamanın üst seviyelerinde bulunan iller Türkiye'nin batısında yer alırken, sıralamanın alt seviyelerinde bulunan iller Türkiye'nin doğusundadır. Hatta sıralamanın sonunda yer alan illerden hiç biri batıda bulunmazken 16 il Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Bu sonuç Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin sürdüğünün açık bir göstergesidir.

Çalışmanın son bölümünde, iki boyutlu harita çizimi kullanılarak yapılan homojen bölge gruplandırmasında ise eşdeğer gelişmişlik düzeyine sahip 10 il grubu belirlenmiştir.

NOTLAR

¹Bu makale 7-9 Ekim 2010- Bozok Üniversitesi Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumunda (International Symposium of Regional Development) sunulmuş olan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

²29 Haziran 2011'den sonra Kalkınma Bakanlığı

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Ali Sait, Şeref KALAYCI, Abdülmecit KARATAŞ; (2004), “Türkiye’de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 9 (2), ss. 101–130.
- Bankalar Birliği**; (2010), “İstatistiki Raporlar”, İnternet Adresi: http://www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Default.aspx, Erişim Tarihi: 08.06.2010.
- CAHIL, Miles B. and Nicolas SANCHEZ; (2001), “Using Principle Components to Produce an Economic and Social Development Index: An Application to Latin America and the U.S.”, **Atlantic Economic Journal**, 29 (3), pp. 311–329.
- DAS, Abhiman; (1999), “Socio-Economic Development in India: A Regional Analysis”, **Development and Society**, 28 (2), pp. 313–345.
- Devlet Planlama Teşkilatı**, “Gösterge ve İstatistikler”, İnternet Adresi: <http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>, Erişim Tarihi: 08.06.2010.
- DİNÇER, Bülent ve Metin ÖZASLAN; (2004), “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2004)”, **DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü**, İnternet Adresi: <http://www.dpt.gov.tr/Portal-Design/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC2A29E9EBED74B2D>, Erişim Tarihi:08.06.2010.
- DİNÇER, Bülent, Metin ÖZASLAN ve Erdoğan SATILMIŞ; (1996), “İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, **DPT Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü**, Yayın No: DPT 2466.
- DİNÇER, Bülent, Metin ÖZASLAN ve Taner KAVASOĞLU; (2003), “İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)”, **DPT Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü**, Yayın No: DPT 2671.
- Eczacılar Birliği**, “İstatistikler”, İnternet Adresi: <http://www.teb.org.tr/?modul=tablolar>, Erişim Tarihi:08.06.2010.
- Hazine Müsteşarlığı**, “İstatistikler”, İnternet Adresi: <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous>, Erişim Tarihi:08.06.2010.
- Karayolları Genel Müdürlüğü**, “İstatistikler”, İnternet Adresi: <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Root/default.aspx>, Erişim Tarihi:08.06.2010.
- Maliye Bakanlığı**, “Vergi İstatistikleri”, İnternet Adresi: <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=271> [Erişim.08.06.2010].
- Milli Eğitim Bakanlığı**, “İstatistik ve Bilgi Sistemleri”, İnternet Adresi: <http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/index.htm> [Erişim.08.06.2010].

- Sağlık Bakanlığı**, “Yeşil Kart Bilgi Sistemi”, İnternet Adresi: <http://sbu.saglik.gov.tr/yesil/> [Erişim.08.06.2010].
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı**, “OSB Bilgi Sistemi”, İnternet Adresi: <http://osbbs.osbuk.org.tr/> [Erişim.08.06.2010].
- TÜİK**, “Karşılaştırmalı Bölgesel İstatistikler”, İnternet Adresi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, Erişim Tarihi:08.06.2010.
- VYAS, Seema and Lilani KUMARANAYAKE; (2006), “Constructing Socio-Economic Status Indices: How To Use Principal Components Analysis”, **Oxford University Press**, pp. 459–468 İnternet Address: <http://Heapol.Oxfordjournals.Org>, Date of Access: 08.06.2010.
- WANG, Xiaolu; (2007), “Who’s in First? A Regional Development Index For The People’s Republic Of China’s Provinces”, **ADB Institute Discussion Paper**, No. 66.